

18. Mediaș — Catedrala ortodoxă română.

CATEDRALA DIN MEDIAȘ (COLECȚIA NARCIS DORIN ION)

Dr. Narcis Dorin ION¹

REGELE CAROL AL II-LEA — CTITOR DE CATEDRALE

ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

Domnia regelui Carol al II-lea a fost marcată și de construirea, în multe orașe ale României Mari, a unor monumentale catedrale ortodoxe, semn al credinței și evlaviei acestui popor, dar și al voinței conducătorilor lui de a zidi lăcașuri de cult în provinciile unite cu țara mamă în 1918². Într-un articol intitulat *Biserica ortodoxă română în deceniul Restaurației* – publicat în „Revista Fundațiilor Regale”, din iunie 1940 – mitropolitul Irineu Mihălcescu al Moldovei aprecia că „reînființarea Ministerului Cultelor (1937), ca organ de control al statului asupra tuturor cultelor din țară, a fost și este de un real folos și pentru Biserica strămoșească, pentru că a reparat, în bună parte, nedreptatea ce i se făcea din trecut și a pus-o în situațiunea de a-și putea împlini mai bine multiplul său rol binefăcător pentru Țară și Neam”³.

Înaltul ierarh și distinsul teolog consemna realizările domniei lui Carol al II-lea în domeniul administrării cultelor: „Numărul preoților români ortodocși a fost sporit prin luarea în buget a peste

o mie de preoți care funcționau fără salariu; numărul eparhiilor ortodoxe a fost sporit cu un episcopat al românilor din America, cu eparhia Maramureșului și cu încă una în proiect, a Timișoarei, iar episcopia Râmnicului - Noul Severin a fost ridicată la treapta de Mitropolie; s-a redat Mănăstirii Neamț o bună parte din averea ce i se secularizase, circa 15 000 hectare de pădure, și o seamă de mănăstiri au fost înzestrate cu păduri și teren arabil, în total 18 000 hectare de pădure și 1 000 hectare pământ cultivabil⁴⁴.

Mitropolitul Irineu Mihălcescu aprecia că „înzestrarea mănăstirilor este un act de cuvenită recunoștință față de aceste sfinte așezăminte cu un trecut atât de glorios, atât sub raportul duhovnicesc, cât și sub cel cultural, filantropic și artistic, un act de înalt patriotism, care le va da putința de a ajunge din nou focare de lumină și de cultură sufletească, cum au fost altădată. Aceasta vor putea-o ajunge, pentru că prin însăși legea de înzestrare se prevede ca venitul rezultat din exploatarea pădurilor și terenului cultivabil să fie întrebuințat numai pentru înființarea și întreținerea de așezăminte și îndeletniciri de folos obștesc, ca: orfelinate, aziluri, spitale, școli, ateliere, tipografii etc.”⁴⁵.

Pentru a fi și mai convingător, înaltul prelat enumera realizările concrete din spațiul monahal, în cei zece ani de domnie a lui Carol al II-lea: „S-au înființat din acest venit, până în prezent, și funcționează: Seminarul monahal de la Mănăstirea Cernica, județul Ilfov, și tipografia din aceeași mănăstire; Seminarul de călugărițe de la Mănăstirea Bistrița, județul Vlașca; căminul studenților monahi de la Mănăstirea Antim, în București; școlile de călugărițe infirmiere din București, Cluj și Chișinău; școala de cântăreți bisericești de la Mănăstirea Negru Vodă, în Câmpulungul Muscelului; atelierul de țesut stofe bisericești de la Mănăstirea Țigănești, județul Ilfov, și altele, toate dovezi ale unei activități noi, economice și culturale, în sânul Bisericii”⁴⁶.

Această bunăstare materială a Bisericii Ortodoxe Române a fost de mare ajutor și în restaurarea unor vechi lăcașuri de cult, cu valoare de monument istoric (cum a fost cazul Bisericii cu hramul Sfântul Dumitru din Craiova, al cărei ctitor a devenit și Carol al II-lea), dar mai ales în ridicarea unor monumentale catedrale ortodoxe, cu precădere în provinciile alipite Vechiului Regat: Transilvania (catedralele din Cluj, Târgu Mureș, Turda, Sighișoara, Mediaș, Satu Mare), Banat (bisericile ortodoxe din Timișoara) și Basarabia (catedrala episcopală din Bălți, ctitorită de episcopul Visarion Puiu).

În debutul acestui articol dedicat arhitecturii ecleziastice din timpul domniei regelui Carol al II-lea, consemnăm câteva dintre cele mai impresionante catedrale ortodoxe sau unite din Transilvania, construite în

stil neobizantin, între anii 1930 și 1940. În județul Sibiu, remarcăm bisericile din: Agnita, cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, construită în 1939, de antrepriza Fr. Zinz, după planurile arhitectului Victor Smigelschi; Dîrlos, cu hramul „Sfântul Ierarh Nicolae”, zidită în 1937; Jina, ridicată în 1937-1939, de antrepriza inginerului Samuil Gongolea, după planurile arhitectului Alfred Cornea din Sibiu sau Tâlmăciu, construită între 1938 și 1942. În județul Covasna, notăm catedrala cu hramul „Sfântul Gheorghe” din Sfântu Gheorghe, construită în 1939, după planurile arhitectului Dumitru Ionescu-Berechet, iar în Harghita se finalizează, în 1936, biserica „Sfântul Nicolae” din Miercurea Ciuc, începută în 1927, după planurile arhitectului Constantin Iotzu, iar pictura, din 1936, fiind realizată de pictorul Gheorghe Belizarie din Pitești. În Banat, la Reșița, antrepriza arhitectului Gheorghe Matei din Lugoj construia, în 1938-1940, catedrala cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, după un proiect al arhitectului Victor Vlad.

În județul Timiș, arhitectul Constantin Purcariu din Lugoj concepea planurile unei biserici monumentale în comuna Herendrești, cu hramul „Pogorârea Sfântului Duh”, construită între 1931 și 1941. În același județ, remarcabile sunt și bisericile din Margina (zidită în 1936-1938, după planurile arhitectului Rudolf Pinerel) și Șipet (ridicată în 1935-1936, de antreprenorul Iosif Ternovici, după un proiect al arhitectului timișorean Ioan Purcariu). Între 1930 și 1934 se construia în Arad biserica cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”, după proiectul arhitectului Silvestru Rafiroiu. Biserica greco-catolică „Buna Vestire” (cunoscută drept „Catedrala Mică”) din Târgu Mureș a fost construită între anii 1926-1936, după planurile arhitectului Victor Vlad, care a ales ca model Bazilica „Sfântul Petru” din Roma.

La Aiud, în județul Alba, în 1938, antreprenorul Tiberiu Eremie începea construcția bisericii cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”, după proiectul arhitectului Octavian Mihălțan, lucrări finalizate abia în 1957. În Zalău (județul Sălaj) s-a clădit, între 1930 și 1934, biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, după un proiect realizat de arhitectul Antoniu Saberbek din Oradea. La Salonta, în Bihor, arhitectul Mihai Chiș proiecta și construia, prin antrepriza sa, două monumentale biserici ortodoxe, având hramurile „Înălțarea Maicii Domnului” (1931-1936) și „Pogorârea Sfântului Duh” (1933-1937). La Oradea, în 1937, începea ridicarea mării biserici parohiale „Sfântul Nicolae” (Biserica albastră), terminată în 1946, după un proiect aparținând arhitectului Victor Vlad. Tot în județul Bihor mai remarcăm două

biserici ortodoxe, proiectate de arhitectul orădean Ferenc Sztarill: la Aleșd (cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, construită în 1937-1938) și în Marghita (cu hramul „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul”, ridicată în 1936 și pictată abia în 1965).⁷

Principele moștenitor Carol participase, la 7 octombrie 1923, alături de primul ministru Ionel Brătianu, la punerea pietrei de temelie a noii catedrale ortodoxe de la Cluj. Cu acel prilej declarase că „prin clădirea bisericii episcopale din Cluj nu trebuie să vedem numai o clădire, ci mai presus de toate un simbol, și un simbol curat românesc”, căci „după cum în vremile din trecut Voievozii noștri însemnau în pietrele bisericilor lor izbânzile lor, așa și noi, românii de azi, însemnăm în piatră punctul final al victoriei noastre”⁸. Un deceniu mai târziu, în toamna anului 1933, Carol va avea bucuria de a lua parte, ca rege, de data aceasta, și la slujba de sfințire a catedralei din inima Transilvaniei, prima de acest fel ridicată după Marea Unire. Construită între 1923 și 1930, la inițiativa episcopului Nicolae Ivan, după planurile arhitecților George Cristinel și Constantin Pomponiu, Catedrala „Adormirea Maicii Domnului” din Cluj va fi pictată în interior între anii 1928 și 1933, de către profesorii Anastase Demian și Catul Bogdan, de la Academia de Artă⁹.

Festivitățile de inaugurare a catedralei clujene au avut loc la 5 noiembrie 1933, slujba de la ora 11 fiind oficiată de patriarhul Miron Cristea, împreună cu mitropolitul Transilvaniei, Nicolae Bălan, și cu episcopul Clujului, Nicolae Ivan, în prezența regelui Carol al II-lea, a fiului său, Marele Voievod de Alba Iulia, a primului ministru, Alexandru Vaida Voevod, a primarului orașului, dr. Victor Deleu, și a altor oficialități. După terminarea slujbei, episcopul Nicolae Ivan a mulțumit celor care s-au jertfit pentru realizarea acestui „Sion românesc”, încheindu-și discursul cu îndemnul ca „la umbra acestui altar și sub bolta ocrotitoare a acestei sfinte catedrale ortodoxe, toți urmașii mei din veac în veac, în deplină dragoste frățească și contopire sufletească să-și poată înălța gândul neprihănit spre rugăciune continuă, care să se înalțe spre cer, ca fumul lui Abel, pentru consolidarea statului român întregit, pentru progresul sfintei noastre biserici și pentru slava Domnului”¹⁰. Înalțul prelat i-a oferit, apoi, suveranului Medalia comemorativă din aur masiv, iar Marelui Voievod de Alba Iulia și principelui Nicolae câte o medalie de argint.

Uimit că în actul comemorativ pus „în groapa preștolului”¹¹, redat în presa vremii, nici măcar nu era pomenit numele arhitectului care proiectase catedrala, un confrate prezent în Cluj, în acele zile, Florea Stănculescu, avea să scrie, după ce a vizitat „mărețul

monument de artă, ce s-a ridicat în inima Clujului ca o mărturie vie a credinței strămoșești și a strădaniei, tot atât de monumentală, a Statului și a mărinimiei, sângeroase pe aceste timpuri, a banului obștesc”: „Și nicăieri, niciunde, nu se pomenește nenorocitul care se frământă de 10 ani pentru ridicarea, piatră cu piatră, într-o concepție ce toți o admiră, acum și mâine, și nicăieri nu se pomenește de sufletul arhitectului, ce s-a zidit cu actul în altar, în afară și peste hrisoave. Ghiontit în mulțime, arhitectul Cristinel va fi privit cu ochi modești cum se îngroapă Dumnezeuiescul eu al muncii lui, nopțile lui de insomnie vizionară a concepției mărețului edificiu, sângele ce s-a filtrat, picătură cu picătură, în fiecare trăsătură de creion pe planșeta înfăptuirii operei atât de solemn serbată, nicăieri nu se pomenește de sudoarea lucrătorilor, ce a curs zi de zi, cu fiecare cărămidă în lăcașul de închinare al bunilor creștini ai Ardealului și ținuturilor românești”¹². Notăm, în treacăt, că pentru capitala transilvană arhitectul Florea Stănculescu va proiecta, împreună cu Ion Bănică, sediul Academiei de Înalte Studii Agronomice din Cluj, construită în anii 1934-1935.¹³

În discursul rostit la banchetul organizat la Cercul Militar, suveranul a făcut mărturisirea că „nu puteam să nu fiu de față la serbarea de astăzi, din două mari cauze: întâi, pentru frumoasa și duioasa amintire ce mi-a lăsat-o serbarea punerii pietrei fundamentale a acestei biserici și, pe urmă, ca Suveran al acestei țări, trebuia să fiu astăzi aici, când se pecetluiește definitiv, prin credința strămoșească, piatra de hotar a țării noastre”¹⁴. Evocând istoria transilvană din ultima jumătate de veac, Carol al II-lea s-a oprit cu gândul la aceia „care au afirmat cu glas tare, în fața unui stăpân puternic, adevărata ființă a neamului lor”, socotind că se cuvine ca „în această zi, în care am chemat harul Celui Atotputernic ca să sfințească definitiv stăpânirea românească pe acest pământ, să ne gândim cu evlavie, recunoștință și dragoste la acei care au suferit în acele zile și care astăzi nu se mai găsesc printre noi”¹⁵. Fiind în capitala multiethnică a Transilvaniei, regele României Mari a adresat un gând și celorlalți locuitori ai orașului, de alte confesiuni, afirmând că „orice faptă mare se întemeiază pe o credință; fapta noastră de astăzi este expresia credinței majorității poporului nostru. Dar acei care sunt de altă credință decât a majorității să știe că orice credință găsește calea sufletului meu. Și, cum cred că numai prin credință se poate obține ceva, sunt cel dintâi gata să respect credința oricui, atâta timp cât această credință se unește cu a noastră, în același scop de mărire și de întărire a patriei”¹⁶. După discurs, în chip simbolic, regele l-a decorat pe episcopul Nicolae Ivan cu Ordinul „Serviciul Credincios”, în

grad de comandor.

În aceeași zonă geografică, la Turda, în 19 septembrie 1926, același episcop Nicolae Ivan al Vadului, Feleacului și Clujului, pune piatra de temelie a catedralei ortodoxe, cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, într-o ceremonie specială onorată de prezența lui Vasile Goldiș, ministrul Cultelor și Artelor, și a primarilor din Cluj și Turda,

Teodor Mihali și Iuliu Gențiu. Lucrările la catedrala proiectată de arhitectul Ioan D. Taianescu¹⁷ au fost finalizate în anul 1935, de către antrepriza inginerului Tiberiu Eremie din București. Sfințirea noii biserici ortodoxe a avut loc la 3 noiembrie 1935, printr-o slujbă oficiată de episcopii Nicolae Ivan al Vadului, Feleacului și Clujului și Lucian Triteanu al Romanului, în

prezența lui Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor și Artelor, cel care inițiasse marele plan de construire a catedralelor ortodoxe din Ardeal. Pictura interioară a fost realizată în stil neobizantin, între anii 1936 și 1938, de către Paul Molda¹⁸ (iconostasul, tronul arhieresc și domnesc, amvonul și bolta altarului) și Gheorghe Belizarie, pictor bisericesc celebru în epocă, originar din Pitești, care a lucrat trei luni (august - octombrie 1938) la catedrala din Turda. La 13 octombrie 1938, episcopul Nicolae Colan al Vadului, Feleacului și Clujului – care era și ministrul al Cultelor și Artelor în guvernul condus de patriarhul Miron Cristea –, va sfinți pictura bisericii¹⁹.

În urma restaurării picturii, în 1986, a fost descoperit un tablou votiv, în partea stângă a pronaosului, înfățișându-l pe regele Carol al II-lea, îmbrăcat în uniformă de general de vânători de munte, purtând mantie roșie. Mai mult ca sigur că acesta a fost repictat peste fresca originală, fotografiile de epocă păstrate la Arhivele Naționale ale României arătând că, inițial, pictorul Paul Molda realizase un tablou votiv care îl înfățișa pe regele Carol al II-lea, în uniformă a Cavalerilor Ordinului „Mihai Viteazul”, ținând în mână chivotul bisericii, alături de fiul său, Mihai, Mare Voievod de Alba Iulia²⁰.

Proiectantul bisericii, arhitectul Ion D. Traianescu, descria astfel lăcașul de cult: „O biserică de mărime mijlocie, în suprafață utilă de 320 mp. Pentru mărirea suprafeței utile, am făcut câte o galerie la pronaos și naos, iar pentru accesul publicului câte o scară la dreapta și la stânga clopotniței, cu ieșiri direct afară. Aceste două scări dau acces la cor și la cula clopotniței, dând naștere în fațadă la două turle mici alăturate clopotniței. Prin dispoziția celor patru piloni ce susțin

cupola centrală, am obținut un naos pătrat de 9,20 m lățime. Prin dispoziția bolților moldovenești ce se ridică deasupra naosului, am obținut ca turla centrală să aibă o proporție zveltă cu diametrul de 5,40 m. Deasupra intrării principale și în spațiul de sub clopotniță am prevăzut un spațiu de 36 mp pentru cor. Stilul întrebuintat este inspirat după vechile monumente ale țării, cu înclinație spre stilul moldovenesc, având asemănare cu monumentele ardelenesti, iar ca o amintire a epocii eroice a lui Mihai Viteazul am dat clopotniței un aspect de culă²¹.

În 1925, începea construirea unei alte mari catedrale ortodoxe a Transilvaniei unite cu România, cea de la Târgu Mureș, din inițiativa generoasă a protopopului Ștefan Rusu, care a inițiat o campanie de colectare de fonduri, încă din 12 mai 1907, reușind finalmente să strângă 10,4 milioane lei (ceea ce reprezenta, la final, jumătate din suma de 20 de milioane, la cât s-au ridicat costurile construirii bisericii). Piatra fundamentală a noii catedrale, având hramul „Înălțarea Domnului”, a fost pusă la 10 mai 1925, în cadrul unei ceremonii oficiate de episcopul Nicolae Ivan al Vadului, Feleacului și Clujului, la care au luat parte Alexandru Lapedatu, ministru al Cultelor și Artelor (30 octombrie 1923 - 27 martie 1926), în guvernul condus de Ion I.C. Brătianu, alături de poetul Octavian Goga.

Proiectul monumentalei catedrale a fost realizat de arhitectul Victor Vlad (1889-1967), inginer constructor și profesor la Universitatea Politehnică din Timișoara, care a proiectat mai multe biserici ortodoxe în Banat²². Construită în formă de cruce greacă, cu brațe egale, având un iconostas realizat în 1934 de Traian Bobletec din Nazna și pictat de

Virgil Stoenescu din Lugoj, catedrala din Târgu Mureș va fi sfințită la 2 decembrie 1934, zi cu valoare de simbol, amintind de intrarea trupelor române în oraș, în 1918²³. Pictura interioară a catedralei va fi realizată abia în anii 1970-1986 de către pictorul Nicolae Stoica (1903-1988), care va sublinia rolul bisericii ortodoxe în istoria noastră, prin înfățișarea în medalioane a douăsprezece biserici românești din Transilvania, alături de figuri și evenimente marcante²⁴.

În același an 1925, se inaugura șantierul unei mari biserici ortodoxe lângă Timișoara, în comuna Mehala (azi parte a municipiului), la inițiativa doctorului Samuil Șagovici, prim notar al orașului și președinte al comitetului parohial, a lui Moise Doboșan (fost primar al comunei, pe când aceasta era independentă de oraș) și a lui Dimitrie Bărnăușu. Piatra fundamentală a fost pusă în cadrul unei ceremonii speciale, la care au luat parte regele Ferdinand I, regina Maria, principele moștenitor Carol și soția sa, principesa Elena, iar slujba a fost oficiată de Grigorie Comșa, episcopul Aradului. Planurile arhitectonice au fost realizate de arhitecții Victor Vlad și Adrian Suci, arhitectul-șef al orașului, care au optat pentru stilul neobizantin, cu elemente specifice arhitecturii neoromânești. Lucrările de construcție s-au finalizat abia în anul 1937, când – la 10 octombrie – va fi sfințită de către episcopii Andrei Magieru al Aradului și Nicolae Popovici al Oradei. Pictura interioară a monumentalei catedrale a fost realizată în tempera (pe iconostas, cupolă și absida altarului) de către Catul Bogdan, la vremea respectivă profesor la Școala de Arte Frumoase din Timișoara, iar după „restaurările” din ultimii ani a fost distrusă, în timp ce biserica încă așteaptă un proiect care să îi redea frumusețea

de odinioară²⁵.

Tot în Transilvania, în 1929 era pusă piatra fundamentală a catedralei ortodoxe din Mediaș, purtând același hram al „Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril”, proiectată de arhitectul Gheorghe Liteanu²⁶ și construită în stil neobizantin, cu elemente decorative neobizantinești.²⁷ Finalizată în 1935, și pictată în interior, în stil neobizantin, de către Gheorghe Belizarie, pe parcursul a doi ani, biserica din Mediaș se remarcă de departe, prin cele două turnuri-clopotniță, terminate prin foișoare specifice arhitecturii neoromânești.

În Basarabia unită cu țara, la Bălți, a avut loc, în 2 iunie 1935, sfințirea catedralei ortodoxe, cu hramul Sfinții Împărați Constantin și Elena. Lăcașul de cult a fost construit între anii 1925 și 1934, prin grija și strădania episcopului de Hotin, Visarion Puiu, planurile fiind semnate de arhitecții Adrian Gabrilescu, Petre Dumitrescu și Andrei Ivanov, iar construcția fiind realizată de antrepriza Emil Prager²⁸. Aidoma catedralei episcopale din Curtea de Argeș, și cea din Bălți are în față un baptisteriu în stil neoromânesc, realizat după planurile arhitectului V. Voițehovshi²⁹. La imponenta catedrală au mai lucrat artiști și firme cunoscute în epocă, din București, Curtea de Argeș și Bălți: Franz Rill – ornamente, I. Babic – cateteasma, D. Noroce și Wodok – pictura interioară, sculptorul Dumitrescu – scaunele arhieresti, stranele și ușile, August Schmiedigen – pardo-seala, Silvestru Vatrîci – instalația electrică³⁰.

În paralel, era construit palatul episcopal, după planuri semnate de arhitecții A. Gabrielescu, N. și R. Mihăescu și D. Ionescu-Berechet³¹. La ceremonia de sfințire a catedralei au participat episcopul

Visarion Puiu al Hotinului, mitropolitul Maximos al Calcedonului, ca reprezentant al Patriarhiei de la Constantinopol, și episcopul Sava al Lublinului. Din partea autorităților române, alături de suveran și de fiul său, Marele Voievod Mihai, au participat premierul Gheorghe Tătărescu, ministrul de Interne, Ion Inculeț, ministrul Instrucțiunii, dr. C. Angelescu, ministrul Cultelor și Artelor, Alexandru Lapedatu, și alți membri ai guvernului³². Regele Carol al II-lea a fost întâmpinat de episcopul Visarion Puiu, înconjurat de Epitropii bisericii: Eufimie Popovici (fost prefect și senator); Berg, general în armata rusă; I. Bjola, învățător pensionar; părintele consilier D. Iavorschi și protopopul orașului Bălți, S. Vatrică³³. Primit cu tradiționala pâine și sare, în sunetul Imnului Regal, intonat de fanfara militară, Carol al II-lea a luat parte la impresionanta ceremonie religioasă a sfințirii catedralei, în care corul celor peste 100 de preoți a cântat „Hristos a Înviat”, după care toți participanții au înconjurat biserica, în frunte cu șeful statului.

Adresându-i-se episcopului Visarion Puiu și evocând momentul punerii pietrei fundamentale, în 1925, Carol al II-lea a declarat că nu ar fi putut „începe această vizită în Basarabia printr-o mai frumoasă faptă decât aceea a târnosirii primei biserici episcopale a României Unite, pe aceste plaiuri veșnic românești”³⁴. Încântat de reușita acestei manifestări, regele i-a adus un binemeritat elogiu ierarhului locului, atât de implicat în construirea catedralei: „Prea Sfinția Ta ești unul dintre vlădicii neamului nostru care m-au înțeles. În aceste zile în care îți vezi încoronarea unei străduinți, care ți-a apăsât greu pe suflet – o știi –, dar care a dus la izbânda unei munci de zece ani, țin să spun că ai priceput cuvintele pe care le-am spus întotdeauna, că biserica noastră nu trebuie să fie o biserică moartă, ci trebuie să fie o biserică vie”³⁵. Modul în care episcopul a condus eparhia Hotinului – „cu toate piedicile aflate în cale” – trebuia să fie o pildă, căci „tocmai din cauza greutăților acestora, ai putut să dai dovadă în fața întregii creștinătăți și a bisericii ortodoxe că există aici o adevărată biserică și că ea este biserica credinței și nu o instituție izvorâtă dintr-un buget al statului”³⁶.

După ceremonie, la ora 13, regele Carol al II-lea și invitații speciali au luat parte la un dejun oficial, în noul Palat Episcopal din Bălți, unde – în așteptarea sosirii tuturor reprezentanților clerului – monarhul a purtat o discuție de 45 de minute cu preotul Constantin N. Tomescu, profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău. Peste ani, acesta își amintea discuția cu ultimul suveran al României Mari: „Visarion adăugase că el, ca gospodar, e nevoit să ia seama la pregătirile necesare și că, în locul lui, ar dori să mă trimită pe mine

să-l întrețin. Regele m-a aprobat. Mă prezint. Regele dispune ca Marele Voievod Mihai și cu aghiotanții să coboare în livadă. Începutul convorbirii a fost din istoria Bisericii Române, specialitatea catedrei mele, ce-o aveam la Facultatea de Teologie din Chișinău. Regele s-a interesat de epoca încreștinării românilor, de câțiva ierarhi și de unele mănăstiri vechi. Am trecut la istoria noastră națională, la istoria altor popoare. Era documentat bine și îmi puneam interesante întrebări. Când am pornit a răvăși literatura clasică și contemporană, română și străină, îndeosebi pe cea franceză și germană, l-am admirat. Mă descosea ca pe un student în bancă, la examen”³⁷.

Pintre primele mari catedrale ortodoxe construite în timpul domniei lui Carol al II-lea a fost cea din Timișoara, din cartierul Iosefin, cunoscută sub numele de „Catedrala ortodoxă veche”, deoarece a servit drept sediu episcopal, între anii 1939 (când s-a înființat Episcopia Timișoarei) și 6 octombrie 1946 (data inaugurării actualei Catedrale Mitropolitane). Proiectul a aparținut tot arhitectului și inginerului Victor Vlad, de la Politehnica din localitate, care a optat pentru o bazilică în stil neobizantin, a cărui cupolă se inspiră din cea a Sfintei Sofia de la Constantinopol.

Punerea pietrei de temelie a avut loc la 8 septembrie 1931, slujba de sfințire fiind oficiată de episcopul Aradului, dr. Grigorie Comșa, asistat de arhimandritul Policarp Morușca, viitor episcop al românilor din Statele Unite ale Americii (1935-1958), dr. Vasile Lăzărescu, viitor episcop al Timișoarei (1940) și mitropolit al Banatului (1947-1961), preotul paroh Ioan Imbroane (1890-1941, înmormântat în cripta bisericii pe care a ctitorit-o)³⁸, protopopi și preoți din Timișoara și împrejurimi. Având hramul „Adormirea Maicii Domnului”, catedrala veche a fost construită de antrepriza arhitectului Constantin Purcariu, la 30 octombrie 1932 fiind sfințită și inaugurată casa parohială, cu participarea lui Dimitrie Gusti, ministrul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor în guvernul Iuliu Maniu. Lucrările s-au finalizat abia în anul 1936, iar sfințirea monumentului locaș de cult s-a făcut în 8 septembrie, fiind oficiată de episcopul Aradului, Andrei Magieru³⁹. O particularitate a acestei catedrale o constituie faptul că turnul clopotniță este construit separat, într-o piațetă din fața bisericii.

La Satu Mare, între anii 1932 și 1937, se construia catedrala ortodoxă cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, după un proiect realizat de arhitectul bucureștean Gheorghe P. Liteanu⁴⁰, care construisese, în 1935-1936 – după proiectul arhitectului Victor Smigelschi⁴¹ – și sediul prefecturii, azi al Muzeului Județean. Impunătoarea biserică a fost clădită în stilul

neobizantin, cu elemente specifice arhitecturii neo-românești (brâul median împletit), fațada principală fiind dominată de pridvorul deschis sub o terasă sprijinită pe șase coloane cu capiteli decorate simplu. Pictura interioară a fost realizată de frații Eugen și Eremia Profeta, în tempera, abia în anul 1954.⁴²

Tot la Satu Mare, arhitectul Victor Smigelschi proiecta opera vieții sale: catedrala greco-catolică cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”, lucrare premiată la un concurs organizat în 1927⁴³. O parte din fondurile necesare construirii noului lăcaș de cult au fost strânse de *Asociația Româncelor Sătmărene*, înființată în 1926 de dr. Ilie C. Barbul, prefectul județului, și condusă de soția sa, Lucreția Eugenia Barbul, care a reușit să strângă până în 1932 suma de 3,5 milioane lei. Un alt credincios de vază, avocatul Augustin Frențiu, va dona nu mai puțin de 5 milioane lei, în timp ce preotul Nicolae Breban din Baia Mare și vărul său, Ioan Avram, vor dona un milion de lei. Edificiul de cult va fi construit de antrepriza arhitectului G.P. Liteanu, pe locul vechii biserici baroce, datând din anii 1799-1803, demolată în 1932, la începerea lucrărilor de fundație a noii catedrale, finalizată în 1937. Catedrala va fi construită în stil neobizantin, cu decoruri specifice arhitecturii românești, elementul vizual dominant fiind cupola centrală cu un diametru de 14 m, a cărei înălțime, la cruce, este de 40 m.⁴⁴

Catedrala a fost sfințită de ziua Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, în anul 1937, în cadrul unei ceremonii impresionante, slujba fiind oficiată de Alexandru Nicolescu, mitropolitul Blajului, Iuliu Hossu, episcopul Clujului, Ioan Bălan, episcopul de Lugoj, și Alexandru Rusu, episcopul de Maramureș, împreună cu un mare sobor de preoți. La aniversarea a 80 de ani de la sfințirea catedralei greco-catolice din Satu Mare, preotul Ioan Lechințan propunea o interpretare a simbolisticii portalului bisericii: „O reflecție asupra înțelesurilor portalului de la intrarea în biserică nu este lipsită de sens. Un arc semicircular cu frunze de acant și un altul cu motive în *entrelacs* încadrează deasupra ușilor un lintel mai dezvoltat, cu șapte console și, deasupra, un timpan cu trei ferestre, una centrală, mai mare, și două mai mici. Această aluzie fină la Sfânta Treime – cele trei deschideri, și probabil la cele șapte zile ale creației, este apoi întărită de prezența în ax a unei singure coloane: trei sunt unu”⁴⁵. Același arhitect Victor Smigelschi va proiecta o altă biserică greco-catolică, cu hramul „Sf. Vasile”, construită în anii 1931-1936 în centrul orașului Brașov, în urma unui concurs câștigat în 1930.⁴⁶

Între 1934 și 1937 a fost construită și catedrala ortodoxă din Sighișoara, cu hramul „Sfânta Treime”,

amplasată în Parcul Elisabeta, pe malul râului Târnavă Mare. Ridicată în stil neo-bizantin, după un proiect realizat de arhitectul Dumitru Petrescu-Gopeș, biserica are o frumoasă pictură interioară, care poartă semnătura lui Anastase Demian, profesor la Academia Națională de Arte Frumoase din București și la Institutul de Arte Plastice „Ion Andreescu” din Cluj. Construirea lăcașului de cult a fost supravegheată de protopopul Emilian Stoica și de preotul Aurel Stoicovici, iar sfințirea s-a făcut cu participarea mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului.

Arhitectul Petrescu-Gopeș descria astfel, în 1939, impozanta biserică: „Noua catedrală ortodoxă din Sighișoara, impunătoare ca proporții, este concepută în stil bizantin. Spre a satisface dorința așa de unanimă a ardelenilor de pretutindeni, de avea un turn înalt la biserică, arhitectul a adăugat între cele două turle din față o campanilă în patru muchii, de gust italianesc, terminată sus cu un pridvor de culă”⁴⁷. Conștient de reacțiile contemporanilor în privința stilului catedralei și mai ales a turnului-clopotniță înalt (întâlnit și la catedrala din Mediaș), arhitectul se explica astfel în revista „Arhitectura” din 1939: „S-a ajuns, astfel, la un stil ce se depărtează de la înfățișarea obișnuită a bisericilor românești din Vechiul Regat și care pune problema dacă se pot armoniza formele rotunde și teșite ale cupolelor bizantine cu prisma patrunghiulară, svârlită în înălțime, a campanilei italiene. Dar oare, ce artă e înțepenită în formulele ei? Nu trăim astăzi timpurile unei revoluții adânci în arta clădirii? De ce ar fi ea justificată numai când e vorba de construcțiile civile și nu s-ar admite că și arhitectura religioasă ar avea dreptul să evolueze în căutarea unui stil nou, prin adaptarea formelor vechi la necesitățile impuse de exigențele regionale? În tot cazul, campanila catedralei ortodoxe din Sighișoara se leagă armonios cu restul construcției și – ce este la fel de important – se înscrie elegant în mediul înconjurător, în care predomină arhitectura gotico-medievală a vechilor cetăți săsești din Ardeal”⁴⁸.

La 23 august 1935, era pusă piatra de temelie a Bisericii Cașin din București (în Parcul Domeniilor, pe Bulevardul Mărășești), cu hramul „Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril”, construită abia începând cu 1937, după un proiect realizat de arhitectul Dumitru Ionescu-Berechet (care va fi înmormântat, în 3 iulie 1969, chiar în cripta bisericii), structura de zidărie a lăcașului de cult fiind terminată la 15 noiembrie 1938.⁴⁹ Din consiliul parohial făceau parte, între alții, alături de inimosul preot paroh Dumitru I. Manta, agronomul Gheorghe Ionescu-Șișești – care, ca ministru al Agriculturii și Domeniilor în perioada 1937-1938, a donat fonduri importante – și poetul Vasile Militaru, care au militat pentru construcția bisericii. Datorită

războiului, lucrările de amenajare exterioară și de decorație interioară vor fi realizate între anii 1946-1956, catapeteasma bisericii fiind realizată din marmură și alabastru, în aceeași perioadă (1952-1959), după planurile arhitectului Ionescu-Berechet, ajutat de sculptorii Ion Dimitriu-Bârlad, Constantin Baraschi și Mihai Wagner⁵⁰. Ca muscelan, legat de plaiurile argeșene, arhitectul Berechet mai proiectase, în primii ani ai deceniului carlist, mauseleul eroilor de la Mateiaș (lângă Câmpulung-Muscel)⁵¹ și biserica din orașul Costești (județul Argeș), construită în 1932 de antrepriza inginerului Emil Prager, care a realizat și proiectul structurii de rezistență.⁵² Între 1933 și 1937 se va construi la Constanța biserica cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, după un proiect realizat de arhitectul Dimitrie Ionescu-Berechet.⁵³

Tot în anul 1935, începea și construcția bisericii cu hramul „Sfântul Elefterie cel Nou” din București – situată în cartierul Cotroceni, pe strada Elefterie nr. 1 –, realizată după planurile arhitectului Constantin Iotzu, pe o structură de beton armat, proiectată de inginerul Dumitru Marcu.⁵⁴ Piatra de temelie a noului lăcaș de cult a fost pusă în ziua de duminică, 29 iunie 1935, lucrările fiind terminate peste trei ani. Biserica a fost clădită cu ajutorul Primăriei Municipiului București și al unor donații particulare, cea mai importantă fiind a generalului Ion Georgescu (1884-1956) și a soției acestuia, Smaranda, care au dăruit o sută de mii de lei.

Pisania lăcașului de cult, așezată deasupra ușii de intrare, arată contribuția enoriașilor și a autorităților la zidirea bisericii: „Această Sfântă și Dumnezeiască Biserică, întru care se cinstește și se prăznuiește hramul Sfântului Mucenic Elefterie

– episcopul Iliricului – și al Marelui Mucenic Gheorghe, s-a zidit din temelie cu dania binevoitoare a enoriașilor, cu ajutoarele hărăzite de alți binecredincioși creștini și instituții bisericești și de stat și cu purtarea de grijă și sânguința unui comitet de construcție condus de preotul-profesor universitar Mihai Bulacu, parohul bisericii”. Biserica Sfântul Elefterie cel Nou a fost sfințită după câteva decenii de la construire, abia în ziua prăznuirii Sfinților Apostoli Petru și Pavel, 29 iunie 1971, printr-o ceremonie specială oficiată de patriarhul Justinian Marina al României.⁵⁵

În aceeași perioadă interbelică, în al șaselea an al domniei lui Carol al II-lea, în luna august 1936, la Orăștie, protopopul Ioan Moța (1868-1940) – distins publicist interbelic, tatăl fruntașului legionar Ionel Moța (1902-1937), mort în războiul civil din Spania – punea piatra de temelie, alături de episcopul Teodor Scorobet, a monumentalei catedrale ortodoxe, cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril. Construită de antrepriza inginerului Tiberiu Eremie din București, după un proiect semnat de arhitectul George Cristinel – care a combinat elementele specifice arhitecturii neobizantine, neogotice și neoromane –, impresionanta biserică din Orăștie (finalizată în 1943) se remarcă prin cupola inspirată din arhitectura catedralei Sfintei Sofia din Istanbul și prin turnul singular, în forma unei campanile venețiene, prevăzută cu pridvor. Pictura interioară a catedralei este semnată de Dumitru Belizarie (1940-1942), iar iconostasul, candelabrul și stranele au fost realizate de sculptorul Anghel Dima din București. Ușile Împărătești ale catedralei cu „cea mai clară expresie a modernității în arhitectura de cult transilvană”, precum și icoanele împărătești ale tâmplii au fost lucrate în tehnica emailului de către Otilia

Oteteleşanu, la începutul anilor 1960.⁵⁶ Catedrala va fi sfințită abia în 2 septembrie 1945, de către un sobor de preoți, în frunte cu mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan⁵⁷.

În același an, 1936, începea construirea celei mai mari catedrale ortodoxe din Banat, la Timișoara, pentru ridicarea căreia a fost organizat un concurs de arhitectură, la care s-au prezentat mai multe proiecte, între care cele al lui Al. Hempel și C.D. Dobrescu, asociat cu I. Vulcan, au fost publicate în revista „Arhitectura” din 1934.⁵⁸ Unul dintre acestea, realizat de arhitectul Silvestru Rafiroiu, care a activat în Timișoara și Arad, propunea o catedrală neobizantină, inspirată tot din arhitectura Sfintei Sofia de la Constantinopol. În cele din urmă a fost ales proiectul arhitectului Ion D. Traianescu⁵⁹, care trebuia să realizeze un lăcaș de cult în care să încapă 5.000 de persoane. Proiectele structurii de beton armat a catedralei au fost realizate de către inginerii Dumitru Marcu, Nicolae Ganea și Aurel Beleş, iar execuția lucrărilor de către Întreprinderile „Tiberiu Eremie” S.A.⁶⁰ Primele săpături la fundația noii catedrale au început în 16 martie 1936, iar la 20 decembrie același an a avut loc o slujbă solemnă în cadrul căreia s-a așezat piatra fundamentală a viitoarei Catedrale, ale cărei lucrări de construcție s-au terminat destul de repede, în anul 1941, odată cu începerea războiului. Clopotele din bronz (șapte la număr, cu o greutate de 8 tone, acordate și armonizate de către compozitorul Sabin Drăgoi) și crucile bisericii au fost sfințite în 23 august 1938.

Catedrala cu dublu hram – „Sfinții Trei Ierarhi” și „Sfântul Iosif cel Nou de la Partoș” – are nouă turnuri (dintre care cel mare e înalt de 83,7 m), iar dimensiunile bine proporționate (63 metri lungime și 32 lățime) îi dau o zveltețe

specifică bisericilor moldovenești, din a căror arhitectură este inspirată. Sfințirea oficială a avut loc în 6 octombrie 1946, cu participarea regelui Mihai, unul din ctitorii lăcașului – alături de tatăl său, aflat în exil –, a patriarhului Nicodim Munteanu, a primului-ministru, dr. Petru Groza, a episcopilor Augustin Pacha și Ioan Bălan, reprezentând bisericile romano-catolică și greco-catolică. Impresionanta slujbă a fost oficiată de întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române și de nu mai puțin de 400 de preoți și la ea au asistat demnitari, oficialități locale și credincioși ortodocși sau de alte confesiuni din întreg Banatul⁶¹.

Un articol din presa vremii reda avatarurile construirii catedralei de pe malul Begăi: „Cu cât se apropie de sfârșit, cu atât mai clară și măreață în splendoarea sa arhitectonică, ne apare catedrala din centrul orașului Timișoara. Unii la început au criticat-o fără să aștepte să vadă măcar profilurile; alții i-au tăgăduit oportunitatea, socotind că nu este necesară astăzi, când orașul are nevoi mai imperioase. Unii au fost de bună-credință în critica lor, alții – de cea mai inadmisibilă rea-credință. Aceștia, orbiți de patimi politice – mai puternice decât sublimul sentiment religios, din care a izvorât această construcție – în articole de gazetă au încercat să demonstreze inutilitatea construcției, dând astfel prilej presei neromânești, aservită unor interese cari n-au nimic comun cu integritatea noastră națională, să reproducă articolele „eminen-tului confrate” atât de binevoitor lor. Între timp, construcția se înalță în ciuda criticelor anticipate și a atmosferei neprielnice create în mod artificial, mereu pe același plan de lucru, sublime imagini de artă bisericească”⁶².

Jurnalistul local era convins că „nu va trece multă vreme și se va

vedea că inițiatorii, constructorii, cât și ctitorii oficiali și municipali din râvna cărora se ridică sfântul lăcaș au avut desăvârșită dreptate și omenie. Toată lumea începe să se convingă, chiar și cei mai sceptici între cetățenii acestui oraș, că măreața catedrală se va termina la timp, că ea costa mult mai puțin decât ar fi costat în altă parte, că este o necesitate românească, nu politică, ci națională și spirituală. Ideea unei catedrale monumentale ca prim pas spre o episcopie sau chiar o mitropolie a Banatului, propagată cu râvnă de un mănunchiu de intelectuali, cari, mai presus

de credințele lor politice, au simțit nevoia exprimării credinței în Dumnezeu, întocmai ca și sămânța aruncată pe ogorul bun, a dat roadele așteptate”⁶³.

În anul 1937, începea construcția catedralei ortodoxe din Hunedoara – cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena” –, realizată după un proiect semnat de arhitectul Dumitru Ionescu-Berechet, mozaicurile fiind opera Ninei Arbore, pictura interioară aparținând lui Ștefan Constantinescu (finalizată în 1944), iar execuția lucrării fiind încredințată antreprizei inginerului Emil Prager, care a finalizat-o în anul

CATEDRALA DIN TURDA (COLECȚIA NARCIS DORIN ION)

1938.⁶⁴ Fondurile pentru ridicarea bisericii ortodoxe au fost asigurate de un filantrop născut la Giurgiu, Constantin Bursan (1890-1962), antreprenor și deputat liberal de Hunedoara până în anul 1938, care a construit 11 biserici în județul Hunedoara, finanțând și construirea Palatului Administrativ din aceeași localitate. Catedrala din Hunedoara a fost sfințită în 14 octombrie 1947, de către mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, ocazie în care ctitorul, Constantin Bursan, mărturisea că „și-a văzut realizat cel mai scump ideal al vieții pământești”. Din păcate, acesta va muri la închisoarea Văcărești, după 12 ani de temniță grea, și nu va avea șansa să fie înmormântat în cripta pe care o pregătise în ctitoria sa de suflet.

În cazul unui rege cultivat și inteligent cum a fost Carol al II-lea – indiferent de păcatele lumești pe care contemporanii și urmașii nu au ezitat să i le evidențieze –, gestul de mare ctitor și de mecena s-a aplecat nu numai asupra căminelor culturale, fundațiilor regale, cărții tipărite sau edificiilor civile (din București, din țară sau din provinciile unite), ci și – cu asupra de măsură, chiar, și cu realizări notabile – asupra lăcașurilor de cult, care au beneficiat din plin de munificența regală a unui monarh ce posedă un simț religios launtric, pe care l-a manifestat și public în numeroase ocazii, alături de ierarhii și clerul României Mari.

KING CAROL II - CATHEDRAL FOUNDER IN INTER-WAR ROMANIA

Abstract: King Carol II reign was also marked by the construction, in many cities of the Greater Romania, of monumental Orthodox cathedrals, a sign of the faith and piety of the people, but also a sign of its ruler's will to build places of worship in the provinces united with the mother country in 1918.

In the case of a refined and intelligent king as Carol II was – regardless his sins which his contemporaries and successors didn't hesitate to point out – his gesture as great founder and Maecenas embraced not only cultural centers, royal foundations, printed books or civil edifices (in Bucharest, in the country or in the united provinces) but also – abundantly and with remarkable achievements – places of worship which fully benefited from the royal munificence of a monarch with an inner religious sense publicly manifested on numerous occasions along with the hierarchs and the clergy of Greater Romania.

Keywords: King Carol II, the Patriarch Miron Cristea, the Patriarch Nicodim Munteanu, the Great Voivod Mihai, cathedral, church, metropolitan, bishop, priest, Cluj-Napoca, Timișoara, Bucharest, Bălți, Târgu Mureș, Satu Mare, Sighișoara, Hunedoara, Orăștie.

NOTE

[1] Director general, Muzeul Național Peleş, Sinaia.

[2] Substanța acestui articol – revăzută și adăugită pentru publicarea în revista „Misiunea” – a fost preluată din ultimul volum al lucrării: Narcis Dorin Ion, *Carol al II-lea al României. Un rege controversat*, vol. I-V, Onești, Editura Magic Print, 2020-2021.

[3] Mitropolitul Irineu, *Biserica Ortodoxă Română în deceniul Restaurației*, în „Revista Fundațiilor Regale”, anul VII, nr. 6, 1 iunie 1940, p. 571.

[4] *Ibidem*, p. 572.

[5] *Ibidem*.

[6] *Ibidem*.

[7] Vezi, pe larg, Raluca Diana (Băneasă) Jula, *Arhitectura religioasă a românilor din Transilvania în perioada interbelică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2010, capitolul *Topografia monumentelor religioase în perioada interbelică*, p. 391-755, *passim*.

[8] Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Catedrala Arhiepiscopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca, Editura Arhidiecezane, 1998, p. 122.

[9] Vezi, pe larg, *Ibidem*, *passim*.

[10] *Ibidem*, p. 58.

[11] Textul în *Ibidem*, p. 57-58.

[12] Florea Stănculescu, *Cu prilejul sfințirii catedralei din Cluj*, în „Arhitectura”, 1931-1933, p. 11-12.

[13] „Arhitectura”, nr. 2, august 1935, p. 34-36, cu un text al arhitectului, planuri și imagini de epocă.

[14] *Cuvântările Regelui Carol II. 1930-1940*, București, Fundația pentru

Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1940, vol. I, p. 290.

[15] *Ibidem*, p. 291.

[16] *Ibidem*, p. 292.

[17] „Arhitectura”, 1934, p. 68; cu două imagini de epocă.

[18] Vezi Ioan Opreș, *Profil de restaurator: Paul Molda (28 decembrie 1886, comuna Negriștea, sat Tălpigi, Prahova – 29 iunie 1955, București)*, în *Argeșul și Țara Românească între medieval și modern. Studii de istorie și arheologie. Prinos lui Spiridon Cristoea la 70 de ani*, editori Dragoș Măndescu, Marius Păduraru, Ionel Dobre, Editura Istros, Brăila-Pitești, 2013, p. 541-585.

[19] Vezi Pr. Grigore Marchiș, *Veșmântul iconografic al catedralei din Turda*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardealeană, 2018.

[20] Ioan Opreș, *Profil de restaurator: Paul Molda (28 decembrie 1886, comuna Negriștea, sat Tălpigi, Prahova – 29 iunie 1955, București)*, în loc. cit., p. 564.

[21] Preot Octavian Băieș, *Istoricul Bisericii Sfinții Mihail și Gavril din Turda*; afișat în privat.

[22] https://ro.wikipedia.org/wiki/Victor_Vlad (accesat în 2 februarie 2021).

[23] *Istoricul catedralei ortodoxe române din Târgu Mureș*; pe web-site-ul <http://www.old.netsoft.ro/catedrala/istoric.htm> (accesat în 2 februarie 2021).

[24] Ramona Novicov, Alexandru Chituță, *Stilul neoromânesc din Transilvania și Banat*, în Academia Română, *Arta din România. Din preistorie în contemporaneitate*, editori acad. Răzvan Theodorescu, acad. Marius Porumb, vol. II, București/Cluj-Napoca, Editura Academiei/Editura Mega, 2018, p. 353.

[25] Titus Bălan, *Timișoara ieri și azi: „Catedrala noastră din Mehala sau povestea tristă a unei biserici*, pe web site-ul <https://www.banatulazi.ro/timisoara-ieri-si-azi-catedrala-noastra-din-mehala-sau-povestea-trista-a-unei-bise->

rici/ (accesat în 2 februarie 2021).

[26] „Arhitectura”, anul V, nr. 2, aprilie – iunie 1939, p. 22; cu reproducerea planului și a unei imagini de epocă.

[27] „Arhitectura”, 1934, p. 59, cu imagine de epocă; Ramona Novicov, Alexandru Chituță, *Stilul neoromânesc din Transilvania și Banat*, în Academia Română, *Arta din România. Din preistorie în contemporaneitate*, vol. II, p. 352.

[28] Vezi, pe larg, Radu Moțoc, *Sfințirea catedralei episcopale „Sfinții Împărați Constantin și Elena” din Bălți*, în „Monumentul”, XII, partea a 2-a, volum coordonat de Lucian-Valeriu Lefter, Aurica Ichim și Sorin Iftimi, Iași, Editura „Doxologia”, 2011, p. 467-484; articol reluat în „Confluente Bibliologice”, nr. 1-4, 2010, p. 150-161; https://ro.wikipedia.org/wiki/Emil_Prager (accesat în 13 februarie 2021).

[29] Radu Moțoc, *loc. cit.*, p. 470.

[30] https://ro.wikipedia.org/wiki/Catedrala_Sfinții_Împărați_Constantin_și_Elena_din_Bălți (accesat în 8 aprilie 2022).

[31] *Arhitectura. 1891-1941*, p. 143.

[32] „Realitatea Ilustrată”, anul IX, nr. 438, 12 iunie 1935, p. 2-3.

[33] Radu Moțoc, *loc. cit.*, p. 477.

[34] *Cuvântările Regelui Carol II. 1930-1940*, vol. II, p. 28.

[35] *Ibidem*, p. 29.

[36] *Ibidem*.

[37] Constantin N. Tomescu, *Jurnal din viața mea*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2018, p. 265-266. Lucrare semnalată de Prea Cuviosul Arhimandrit Dr. Policarp Chițulescu, directorul Bibliotecii Sfântului Sinod, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

[38] <http://www.parohiaiosefin.ro/ro/preotii-slujitori/preot-ioan-imbroane/> (accesat în 2 februarie 2021).

[39] Titus Bălan, *Timișoara de ieri și azi: Catedrala de dinaintea... Catedralei!*, pe web-site-ul <https://www.banatulazi.ro/timisoara-ieri-si-azi-catedrala-de-dinaintea-catedralei/> (accesat în 2 februarie 2021).

[40] „Arhitectura”, 1891-1941, p. 130, cu planuri și o fotografie de epocă.

[41] *Ibidem*, p. 144; „Arhitectura”, nr. 8, aprilie 1937, p. 38; cu două imagini de epocă.

[42] Daniela Bălu, Szöcs Péter Levente, Terdik Szilveszter, *Arhitectura ecleziastică din Satu Mare*, coordonator Szöcs Péter Levente, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2008, p. 103; Ioan Țolescu, *Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Satu Mare*, în volumul Episcopia Ortodoxă Română a Oradei, *Trepte vechi și noi în istoria Eparhiei Oradea. Mărturii. Evocări*, Oradea, 1980, p. 324-328.

[43] „Arhitectura”, nr. 8, aprilie 1937, p. 39; cu trei imagini de epocă; „Arhitectura”, anul V, nr. 2, aprilie – iunie 1939, p. 24-25, cu cinci imagini de epocă și planul bisericii; „Arhitectura”, 1891-1941, p. 131; <https://arhitectura-1906.ro/2017/07/arhitectul-victor-smigelschi-personalitate-plurivalenta-1901-1973/> (accesat în 13 februarie 2021). Sunt publicate planurile și secțiunile catedralei.

[44] Daniela Bălu, Szöcs Péter Levente, Terdik Szilveszter, *Arhitectura ecleziastică din Satu Mare*, p. 105-106; Viorel Lostun, *Biserica „Sfinții Arhangheli Mihail*

și Gavril” din Satu Mare, în volumul Episcopia Ortodoxă Română a Oradei, *Trepte vechi și noi în istoria Eparhiei Oradea. Mărturii. Evocări*, Oradea, 1980, p. 324-328.

[45] <https://arhitectura-1906.ro/2017/07/arhitectul-victor-smigelschi-personalitate-plurivalenta-1901-1973/> (accesat în 13 februarie 2021).

[46] *Ibidem*; „Arhitectura”, 1931-1933, p. 87; „Arhitectura”, anul V, nr. 2, aprilie – iunie 1939, p. 23, cu două imagini de epocă și planul bisericii.

[47] Arh. Petrescu-Gopeș, *Catedrala din Sighișoara*, în „Arhitectura”, nr. 1, 1939, p. 33; cu imagine de epocă.

[48] *Ibidem*.

[49] „Arhitectura”, anul V, nr. 2, aprilie – iunie 1939, p. 21, cu reproducerea machetei, a planului și a perspectivei.

[50] Vezi, pe larg, Ștefan Ionescu Berechet, *Biserica Parcul Domeniilor - Cașin din București. Detalii inedite ale unui concurs de arhitectură eclezială din anii 1930*, în revista „Arhitectura”, nr. 5-6/2019, p. 68-71; Lucia Stoica, Neculai Ionescu-Ghinea, Dan D. Ionescu, Cecilia Luminea, Petre Iliescu, Minerva Georgescu, *Atlas-Ghid. Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București, History and Architecture of București's Worship Places*, vol. I, București, Editura Ergonom, 1999, p. 70.

[51] „Arhitectura”, anul VI, nr. 2, aprilie – iunie 1940, p. 24-25.

[52] „Arhitectura”, 1931-1933, p. 67, cu imagini de epocă; Emil Prager, *Betonul armat în România*, vol. I, p. 420.

[53] „Arhitectura”, nr. 11, martie 1938, p. 19-20, cu imagini de epocă

[54] Emil Prager, *Betonul armat în România*, vol. I, p. 422.

[55] Lucia Stoica, Neculai Ionescu-Ghinea, Dan D. Ionescu, Cecilia Luminea, Petre Iliescu, Minerva Georgescu, *Atlas-Ghid. Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București, History and Architecture of București's Worship Places*, vol. I, p. 70.

[56] Ramona Novicov, Alexandru Chituță, *Stilul neoromânesc din Transilvania și Banat*, în Academia Română, *Arta din România. Din preistorie în contemporaneitate*, vol. II, p. 353.

[57] <https://catedralaorastie.webs.com/istoricul-catedralei/> (accesat în 2 februarie 2021).

[58] „Arhitectura”, 1934, p. 65-67.

[59] „Arhitectura”, nr. 1, mai 1935, p. 26; „Arhitectura”, anul V, nr. 2, aprilie – iunie 1939, p. 15.

[60] Emil Prager, *Betonul armat în România*, vol. I, București, Editura Tehnică, 1979, p. 420-421.

[61] Titus Bălan, *Timișoara ieri și azi: Catedrala Mitropolitană – de ce a fost abandonat primul proiect, autohton, și s-a ajuns la stilul... moldovenesc*, pe web-site-ul <https://www.banatulazi.ro/timisoara-ieri-si-azi-catedrala-mitropolitan-de-ce-a-fost-abandonat-primul-proiect-autohton-si-cum-s-a-ajuns-la-stilul-moldovenesc/> (accesat în 2 februarie 2021).

[62] *Ibidem*.

[63] *Ibidem*.

[64] Emil Prager, *Betonul armat în România*, vol. I, p. 421-422; cu imagini de pe șantierul catedralei.